

LGBTQIA + sąvokų žodynėlis

Psichikos sveikatos priežiūros srityje, ypač psichologo kabinete, tinkamas sąvokų vartojimas turi didelę reikšmę, gali ne tik atskleisti specialisto požiūrį į aptariamą reiškinį, bet ir formuoti aplinkinių nuomonę, nuostatas. Šiuo leidiniu nesiekiame išspręsti lingvistinių iššūkių. Tam tikri terminai ir žargono kalba neturi tikslų, nusistovėjusių lietuviškų atitikmenų, - bendruomenėse vartojami terminai gali skirtis, gali atsirasti naujų terminų, jų trumpinių.

Jei turėtumėte pastebėjimų arba pasiūlymų dėl terminų ar jų apibrėžimų, lauksime jūsų komentarų el. paštu: lps@psichologusajunga.lt. Siųsdami laišką nurodykite, kad jis skirtas LPS LGBTQIA+ psichologijos grupei.

Žodynėlį sudarė:

Indrė Baltrušaitytė ir Lina Januškevičiūtė

Rengiant leidinį konsultuotasi su:

LPS LGBTQIA+ psichologijos grupė ir asociacija Trans Autonomija

Kalbos redaktorė:

Asta Bieliauskaitė

Leidiny s patvirtintas Lietuvos psichologų sąjungos Valdyboje.
Sudarant leidinį remtasi šaltiniais, nurodytais leidinio gale.

Leidinio data:

2023

Žodyne vartojamų terminų priešdėlių reikšmės

A	priešdėlis, reiškiantis „ne“, „be“ arba „priešingas“ (pvz., aseksualus, aromantiškas).
Bi	priešdėlis, reiškiantis „du“ arba „turėti du“ (pvz., biseksualus).
Cis	priešdėlis, reiškiantis „toje pačioje pusėje“ arba „šioje pusėje“ (pvz., cislytis).
Demi	priešdėlis, reiškiantis „pusę“ arba „iš dalies“ (pvz., demiseksualus).
Hetero	priešdėlis, reiškiantis „kitoks“ arba „kitas“ (pvz., heteroseksualus).
Homo	priešdėlis, reiškiantis „tas pats“ arba „panašus“ (pvz., homoseksualus).
Inter	priešdėlis, reiškiantis „tarp“ (pvz., tarplytis).
Mis	priešdėlis, reiškiantis „blogai“ arba „neteisingai“ (pvz., netinkamas lyties tapatybės identifikavimas).
Mono	priešdėlis, reiškiantis „vienas“ arba „vienišas“ (pvz., monogamija).
Pan	priešdėlis, reiškiantis „visi“ arba „kiekvienas“ (pvz., panseksualus).
Poly	priešdėlis, reiškiantis „daug“ arba „keli“ (pvz., daugialytis).
Trans	priešdėlis, reiškiantis „kitaip“ arba „už“, dažnai vartojamas kaip terminas apibūdinti translyčius ar neatitinkančius lyties vaidmens asmenis. Nors terminas „trans“ yra bendrai priimtinas, ne visi translyčiai ar lyties neatitinkantys asmenys save laiko „trans“.

Androginiškas

-

Androgynous

Asmuo, kurio lyties (iš)raiška ir (arba) lytinė tapatybė apima vyriškų ir moteriškų charakteristikų / bruožų kombinaciją.

Aromantiškas

-

Aromantic

Asmuo, kuris nejaučia arba iš dalies nejaučia romantinių jausmų ar potraukio.

Aseksualus

-

Asexual (trumpinys „ace“)

Asmuo, kuris nejaučia arba iš dalies nejaučia seksualinių jausmų ar potraukio, nesidomi seksualiniu gyvenimu. Aseksualūs asmenys dažniausiai kuria emocinius ir (ar) romantinius santykius, gali turėti savo unikalius susižavėjimo, susijaudinimo būdus.

Atsiskleidimas

Coming out

Procesas, kurio metu, asmuo pripažįsta, priima ir kitiems įvardija, atskleidžia apie savo lyties tapatybę ir (ar) seksualinę orientaciją.

Belytis ar neutralios lyties

Agender (gender neutrois, gender neutral, or genderless)

Būdvardis, nusakantis asmenį, kuris nepriskiria savęs jokiai lyčiai ir (arba) suvokia save kaip neturintį konkrečios lyties.

Bi+

Bi+

Skėtinis terminas, vartojamas įvairioms seksualinėms orientacijoms, susijusioms su potraukiu daugiau nei vienai lyčiai, apibrėžti. „Bi+“ terminas apima asmenis, kurie identifikuojasi kaip biseksualūs, panseksualūs, demiseseksualūs ar *queer*. Kitas dar vartojamas terminas – pluriseksualumas.

Bifobija, bi+ priešiškos nuostatos

Biphobia, binegativity

Išankstinis nusistatymas, neigiamos stereotipinės nuostatos biseksualumo ir (ar) bi+ asmenų atžvilgiu, jų ignoravimas ir jų problemų neigimas.

Biologinė lytis

Sex

Biologinė sąvoka, apibūdinanti fiziologines, genetines ir hormonines charakteristikas, kuriomis remiantis, asmuo yra priskiriamas moters, vyro ar plačiai interlyčio asmens kategorijai (žr. Interlytis asmuo).

Biseksualumas

-

Bisexuality

Seksualinė orientacija, kuomet asmuo jaučia romantinį, emocinį ir (ar) seksualinį potraukį tiek savo, tiek ir kitos lyties asmenims.

Būti atskleistam

-

Being outed

Kito žmogaus seksualinės orientacijos ir (ar) lytinės tapatybės atskleidimas. Gali įvykti netyčia, neapgalvojus veiksmų ar žodžių arba specialiai norint, kad aplinkiniai sužinotų apie kieno nors seksualinę orientaciją ar tapatybę.

Cislytis

Cisgender

Būdvardis, skirtas apibūdinti asmenį, kurio lytinė tapatybė sutampa su lytimi, priskirta gimus; lyties išraiška gali būti įvairi.

Cisnormatyvumas

Cisgenderism

Nuostata, teigianti, jog lytinę tapatybę lemia lytis, paskirta gimus, o ne savistaba, saviindikacija. Cisnormatyvumas gali sukelti išankstinėmis nuostatomis paremtą požiūrį ir diskriminacinį elgesį prieš asmenis, kurie lieka už tradicinės dvinarės lyties sistemos.

Daugialypė tapatybė

Multiple identities

Žmogaus identitetas yra daugialypis. Jį sudaro įvairūs socialiniai vaidmenys, asmeninės savybės, įgimti ir nekintami bruožai, tokie kaip rasė, lytis, priklausymas tautinei ar religinei grupei (mažumai ar ne), seksualinė orientacija, politinės, religinės ar kitokios pažiūros ir pan. Itin svarbu turėti tai omenyje kalbant apie diskriminaciją, nes turėtume vengti visus šiuos pagrindus vertinti taip, tarsi jie būtų vieni nuo kitų izoliuoti (žiūrėti: daugialypė diskriminacija). Žmogaus tapatybė susideda iš daugybės aspektų, iš kurių kiekvienas gali daryti skirtingo dydžio ir pobūdžio įtaką asmeniniam gyvenimui.

Daugialypė diskriminacija

Multiple discrimination

Apibūdina diskriminaciją, apimančią keletą skirtingų diskriminacijos pagrindų: dėl lyties, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės, rasės ir t. t. Dažnai požiūris į diskriminaciją yra ribotas, nes atsižvelgiama tik į vieną iš asmens tapatybės dalių, dėl kurių yra patiriama diskriminacija, o kitos to žmogaus tapatybės dalys ignoruojamos.

Terminas „daugialypė diskriminacija“ vartojamas kaip visa apimanti, neutrali sąvoka, apibrėžianti visus atvejus, kai diskriminuojama dėl kelių pagrindų. Ji gali pasireikšti dviem būdais. Pirma, kaip „pridėtinė diskriminacija“, kai diskriminuojama dėl kelių pagrindų, kuriuos galima išskirti kaip atskirus.

Antra, kaip „sąryšinė diskriminacija“, kai du arba daugiau pagrindų sąveikauja taip, kad jų neįmanoma atsieti. Tam tikroms nepalankioje padėtyje esančių asmenų grupėms priskiriamos moterys, susiduria su didesne rizika patirti nevienodą vertinimą dėl to, kad turi derinį ypatumų, galinčių lemti diskriminaciją, tad daugialypę diskriminaciją jos patiria kitaip arba skirtingu lygiu nei toms pačioms grupėms priklausantys vyrai (pvz., romų tautybės moterų sterilizavimas be jų sutikimo).

Dėl visuomenės transfobijos ir homofobijos translyčiai žmonės dažnai patiria daugialypę diskriminaciją dėl lytinės tapatybės ir seksualinės orientacijos.

Daugialytis

Polygender

Šis terminas telpa po nedvinarės tapatybės ir translytiškumo skėtiniais terminais. Daugialytis nusako asmenį, kuris identifikuoja save su daugiau nei viena lytine tapatybe. Kartais daugialyčiai asmenys gali svyruoti tarp lytinių tapatybių.

Demiseksualus

Demisexual

Asmuo, kuris patiria seksualinį potraukį kitam asmeniui po to, kai sukuriama emocinis ar intelektualinis ryšys.

Diskriminacija

Discrimination

Neteisingas, nesąžiningas, mažiau palankus ir (ar) stereotipais pagrįstas elgesys su socialine grupe ar jai priklausančiais asmenimis. Diskriminacijos pagrindai gali būti lytis, seksualinė orientacija, negalia, amžius, rasė, etniškumas, tautybė, religija, tikėjimas, kalba, kilmė, socialinė padėtis, įsitikinimai ar pažiūros. Tiesioginė diskriminacija – situacija, kai su asmeniu elgiamasi mažiau palankiai dėl jo rasės, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, amžiaus ir pan. Netiesioginė diskriminacija – kai dėl iš pažiūros neutralios sąlygos ar praktikos tam tikras asmuo atsiduria prastesnėje situacijoje palyginti su kitais asmenimis dėl jo rasės, lyties, seksualinės orientacijos, negalios, amžiaus ir pan.

Dvilytis

Bigender

Apibūdina žmogų, turintį dvi lytines tapatybes. Dažnai tai yra moters ir vyro tapatybės, tačiau tai gali būti ir kitos nedvinarės tapatybės.

Dvisielis

Two-spirit (2-spirit)

„Dvigubas savo dvasia“ – terminas, vartojamas kai kurių Amerikos čiabuvių kultūry, apibūdinti asmenims, kurie identifikuoja save su abiem, vyriška ir moteriška, lytimis; tai gali apimti tiek lytinę tapatybę, tiek seksualinę orientaciją. Dvisieliai žmonės dažnai gerbiami ir atlieka unikalius dvasinius vaidmenis savo bendruomenėse.

Šis terminas buvo sukurtas 1990 metais, norint pakeisti kolonistų vartojamą prancūziškos kilmės terminą berdache, turintį žeminančią konotaciją.

Dauguma Amerikos čiabuvių kultūrų vartoja specifinius terminus, skirtus apibūdinti lytinę įvairovę atspindinčius jų bendruomenės narius.

Gėjus

Gay

Homoseksualus vyras; vyras, jaučiantis romantinį, emocinį ir (ar) seksualinį potraukį (daugiausia) vyriškos lyties asmenims.

Gimimo metu priskirta lytis

Sex assigned at birth

Lytis paprastai priskiriama gimus (arba nustatoma prieš gimstant naudojant ultragarso tyrimą), atsižvelgiant į išorinių lytinių organų požymius. Remiantis gerąja praktika, kai išorinės lytinės sistemos požymiai yra dviprasmiški, lyčiai priskirti naudojami kiti indikatoriai (pvz., vidinės genitalijos, organizmo chromosomų ir hormonų atspindima lytis), kurie įprastai atitinka vaiko lytinę tapatybę.

Tiesa, yra pavyzdžių, kai lytis priskiriama neatsižvelgiant į kitus lyties indikatorius. Lyties priskyrimas kai kurių interlyčių žmonių atveju gali būti pabrėžtinai problematiškas, žmogaus teises pažeidžiantis veiksmas.

Tais atvejais, kai atipinės, nei vienos iš dvinarių lyčių neatitinkančios genitalijos yra rekonstruojamos naujagimiams ar mažamečiams vaikams, atimama teisė į kūno autonomiją ir pasirinkimo laisvę, gali būti sukeliama neigiamas fizinis ir psichologinis poveikis visam žmogaus gyvenimui.

Daugelio asmenų lytinė tapatybė sutampa su gimimo metu paskirtąja lytimi (žr. Cislytis); trans asmenų lyties tapatybė skiriasi nuo lyties, priskirtos jiems gimus.

Heteronormatyvumas

Heteronormative

Kultūrinėmis bei socialinėmis normomis pagrįstas požiūris, teigiantis, kad vyrų ir moterų heteroseksualumas yra vienintelė įmanoma ir priimtina seksualinė orientacija bei sociokultūrinė norma. Šiam požiūriui būdinga išskirti dvi lytis: vyro ir moters, bei pabrėžti šioms lytims būdingą elgesį bei seksualumo išraiškos būdus visuomenėje.

Heteroseksizmas

Heterosexism

Diskriminacija, nukreipta prieš homoseksualius žmones, pagrįsta manymu, kad egzistuoja tik viena priimtina seksualinė orientacija – heteroseksualumas (romantinis, emocinis ir (ar) seksualinis potraukis tarp vyro ir moters).

Heteroseksualumas

-

Heterosexuality

Seksualinė orientacija, apibrėžianti asmens romantinį, emocinį ir (ar) seksualinį potraukį tarp priešingos lyties asmenų.

Homofobija

-

Homophobia

Išankstinis nusistatymas bei neigiamos stereotipinės nuostatos homoseksualumo ir (ar) homoseksualių asmenų atžvilgiu. Homofobijai būdinga baimė ir (ar) pyktis homoseksualių žmonių atžvilgiu bei šių žmonių poreikių bei problemų nepripažinimas. Homofobija gali būti internalizuota, kai turima seksualinė orientacija neigiama ir (ar) susitaikoma su heteroseksualumu kaip vieninteliu „teisingu“ seksualumo modeliu.

Homoseksualumas

-

Homosexuality

Seksualinė orientacija, apibrėžianti asmens romantinį, emocinį ir (ar) seksualinį potraukį tarp tos pačios lyties asmenų.

Informuoto sutikimo modelis

Informed consent model

Diagnostinio modelio alternatyva. Pagal šį modelį, pacientui yra suteikiama išsami ir tiksli informacija apie medicininę intervenciją (pvz., tikėtinas poveikis, galimas šalutinis poveikis). Intervencija gali būti pradedama su paciento sutikimu, netaikant diagnozės reikalavimo.

Informuoto sutikimo modelis suteikia daugiau autonomijos pacientui ir leidžia pritaikyti sveikatos priežiūros paslaugas pagal individualius poreikius.

Interlytis

Intersex

Asmuo, neatitinkantis tipinės dvinarinės vyro ir moters kūno sampratos. Tokiu atveju, asmuo pasižymi tiek vyrui, tiek moteriai būdingais biologinės lyties (fiziniais, hormoniniais ar genetiniais) požymiais. Pastarieji yra grindžiami: asmens fizinės lyties charakteristikų vystymusi, vidiniais ir (ar) išoriniais reprodukciniais organais; ir (ar) lytinėmis chromosomomis; ir (ar) su lytimi susijusiais hormonais. Egzistuoja daug interlytiškumo formų, – tai veikiau spektras, atskleidžiantis biologinę įvairovę, o ne atskira kategorija. Interlyčiams žmonėms gimus, jiems paprastai priskiriama viena iš binarinių lyčių, kuri nebūtinai atitinka interlyčio žmogaus lytinę tapatybę.

Šis terminas pakeitė sąvoką „hermafroditas“, kuri buvo plačiai naudojama praktikuojančių medikų 18-ame ir 19-ame amžiuose. Sąvoka „hermafroditas“ yra nevertotina.

Internalizuota homofobija

Internalized homophobia

Asmens savo homoseksualios seksualinės orientacijos neigimas ir (ar) susitaikymas su heteroseksualumu kaip vieninteliu „teisingu“ seksualumo raiškos būdu.

Kvestionuojantis savo lytinę tapatybę

Gender questioning

Asmuo, kuris kvestionuoja ar ieško savo lytinės tapatybės, ir kurio lytinės tapatybės negalima suderinti su jam gimus priskirta lytimi.

Lanksčios lyties / kintančios lyties

Genderfluid

Asmuo, savęs neidentifikuojantis su viena ir pastovia lytimi, arba asmuo, save identifikuojantis kaip fluidiškos, kintančios lyties. Lanksčios ar kintančios lyties asmuo, vienas atvejais gali jausti daugiau moteriškumo, kitais – vyriškumo.

Lesbietė

Lesbian

Homoseksuali moteris; moteris, jaučianti romantinį, emocinį ir (ar) seksualinį potraukį (daugiausia) moteriškos lyties asmenims.

LGBTQIA+ bendruomenė ar LGBTQIA+ asmenys

LGBTQIA+

Lesbietės, gėjai, biseksualūs, translyčiai, kvestionuojantys ir *queer*, interlyčiai, aoseksualūs asmenys. Plusas (+) žymi nebaigtinį tapatybių spektrą, kai kuriais atvejais įtraukia ir artimuosius, draugus.

Ši santrumpa vartojama paprastesniam ir greitesniam įvairių seksualinių orientacijų bei lytinių tapatybių asmenų grupės įvardijimui.

Lyčiai neutrali kalba arba įtrauki kalba

Gender neutral language

Lyčių požiūriu įtrauki kalbos vartoseną. Sakytinėje ir rašytinėje komunikacijoje vengiama nuorodų į lytį ir siekiama nuosekliai vartoti dviejų giminių žymėjimą visais atvejais, visose giminių turinčiose kalbos dalyse.

Lyčiai neutralus įvardis / kreipinys

Gender-neutral pronoun

Lyties nenurodantis kreipinys / įvardis, kuriuo kreipiamasi į asmenį, iš anksto nepriskiriant kreipinio / įvardžio „ji“ ar „jis“. Dažnai vartojamas kreipinys/ įvardis yra „jūs“ (angl. *they, them*).

Kilus neaiškumui, yra priimtina paklausti, koku įvardžiu norima, kad būtų kreipiamasi.

Lyčių įvairovė

Gender variance

Sąvoka, reiškianti tai, kad žmonių lyties tapatumas, raiška, elgesys yra įvairus, gali atitikti, bet gali ir neatitikti kultūriškai įprastų lyties normų.

Lytį patvirtinanti hormonų terapija, pakaitinė hormonų terapija

Gender affirming hormone therapy, hormone replacement therapy

Hormonų vartojimas, siekiant maskulinizuoti arba feminizuoti žmogaus kūną, geriau suderinti šio asmens fizines savybes su jų lytine tapatybe.

Asmenys, norintys feminizuoti savo kūną, vartoja antiandrogenus ir (arba) estrogeną, progesteroną; asmenys, norintys maskulinizuoti savo kūną, vartoja testosteroną.

Hormonų terapija gali būti svarbi medicininiu požiūriu būtino gydymo, skirto palengvinti lyties disforiją, dalis.

Pakaitinė hormonų terapija gali būti taikoma visą žmogaus gyvenimą arba kol įgyjami norimi požymiai. Dėl įvairių priežasčių (socialinių, ekonominių, medicininių), žmonės gali pasirinkti laikinai ar visam laikui nutraukti hormonų terapiją, tačiau tai nėra lygu detranzicijai.

Lytį patvirtinanti procedūra

Gender affirming procedure

Medicininiai ir nemedicininiai metodai, kuriais siekiama geriau suderinti asmens fizinę išvaizdą su lyties tapatybe.

Šias procedūras apima, pavyzdžiui, krūtinės padidinimas ar sumažinimas, veido plastinės operacijos, plaukų šalinimas, balso treniravimas, balso stygų operacijos, lytinių ir (ar) reprodukinių organų pritaikymas prie lytinės tapatybės. Pažymėtina, jog lyties pakeitimo operacijos yra atliekamos ne tik translyčiams, bet ir interlyčiams bei cislyčiams asmenims.

Terminas „lyties keitimo operacija“ (angl. *sex change*) perdėtai medikalizuoja translyčius žmonės ir sudaro įspūdį, kad žmogaus tranzicija yra pripažįstama tik tada, kai jam yra atliktos chirurginės operacijos. Tai – klaidinga nuostata, nes kiekvienas translytis žmogus nusprendžia, kokie tranzicijos veiksmai yra reikalingi. Chirurginės operacijos nebūtinai yra translyčio žmogaus tranzicijos dalis.

Lyties (iš)raiška

Gender expression

Būdai lyčiai išreikšti, tokie kaip išvaizda, apranga, kalba ir elgsena. Kiekvieno asmens lyties raiška yra itin individuali ir gali būti susijusi su šio asmens lytine tapatybe. Kita vertus, dviejų tą pačią lytinę tapatybę turinčių asmenų lyties raiška gali būti skirtinga, lyties raiška gali neatitikti asmens lytinės tapatybės.

Lyties disforija

Gender dysphoria

Diskomfortas ar kančia, susijusi su asmens lytinės tapatybės ir gimimo metu priskirtos lyties, lytinės tapatybės ir (ar) pirminių ir antrinių lyties požymių neatitikimų, ir (ar) dėl žmogaus lytinės tapatybės nepripažinimo socialinėje aplinkoje, asmens dokumentuose.

Ši sąvoka gali būti naudojama apibūdinti vidinį patyrimą, taip pat DSM-V ir TLK-11 leidimai priėmė terminą „lyties disforija“ kaip diagnozę, kuriai būdingas „ryškus neatitikimas“ tarp lyties, priskirtos gimus ir lytinės tapatybės.

Lyties disforija pakeitė lytinės tapatybės sutrikimo (*GID*) diagnozę ankstesnėje DSM versijoje (*American Psychiatric Association, 2000*). Šis pakeitimas įtvirtina, kad lyties disforija nėra liga ar sutrikimas.

Lyties dvinariškumas

Gender binary

Lyties klasifikavimas tik į dvi atskiras berniuko / vaikino / vyro ir mergaitės / merginos / moters kategorijas.

Lyties vaidmuo

Gender role

Visuomenėje priimtinos normos, nusakančios asmens vaidmenis bendruomenėje, elgesį, išvaizdą, kuri būdinga išskirtinai vyriškai arba moteriškai lyčiai.

Lyties žymuo

Gender marker

Asmens lyties ar lytinės tapatybės indikatorius (vyr., mot.) asmens tapatybės (pvz., vairuotojo pažymėjimas, pasas) ir kituose teisiniuose dokumentuose (pvz., gimimo liudijimas, akademiniai nuorašai).

Lytinė tapatybė

Gender identity

Apibūdina unikalų kiekvieno asmens lyties pajautimą bei su tuo susijusį savęs (ne)priskyrimą konkrečiai lyčiai, psichologinis pojūtis esant vyru, moterimi, jais abiem ar nė vienu iš jų. Lytinė tapatybė formuojasi bei kinta pagal biologinės lyties, socialinės lyties ir lyties raiškos patirtis. Lytinės tapatybės pajautimas tam tikrais atvejais turi įtakos asmens santykiui su savo kūnu bei fizine išvaizda. Todėl asmeniui gali būti svarbi fizinės išvaizdos koregavimo procedūrų galimybė. Lytinė tapatybė neturėtų būti tapatinama su asmens seksualine orientacija.

Lytinio brendimo stabdymo, atidėjimo, slopinimo terapijos

Puberty blocking, delaying, suppression therapies

Medikamentinės terapijos, kurios gali būti naudojamos siekiant laikinai sustabdyti, atidėti antrinių lytinių požymių vystymąsi asmens brendimo laikotarpiu, paprastai naudojant gonadotropiną atpalaiduojančio hormono (GnRH) analogus.

Lytinės funkcijos slopinimas gali būti svarbi medicininis požiūriu būtino gydymo dalis, siekiant palengvinti lyties disforiją. Lytinio brendimo slopinimas gali suteikti paaugliams laiko nuspręsti, kokių tolimesnių tranzicijos veiksmų jie norėtų.

Lytinio brendimo atidėjimo terapijos yra saugios ir taikomos cislyčiams vaikams jau daugelį metų tais atvejais, kai brendimas prasideda per anksti ar vyksta per greitai. Taip pat svarbu paminėti, kad lytinio brendimo sustabdymas gali padėti išvengti dažnai sunkiai prieinamų chirurginių intervencijų poreikio trans žmogaus ateityje.

Monogamija

Monogamy

Emociniai, romantiniai ir (ar) seksualiniai santykiai su vienu partneriu.

Monoseksizmas

Monosexism

Mąstymas, kad priimtiniomis laikomos tik heteroseksuali ir homoseksuali (t.y., kuomet žmogų traukia tik vienos lyties atstovai) seksualinės orientacijos. Su monoseksizmu susiduria biseksualūs ir tokių seksualinių orientacijų žmonės, kuriems būdinga trauka daugiau nei vienos lyties asmenims. Dėl to gali būti jaučiamas nuolatinis spaudimas, esą jie privalo apsispręsti ir „apsistoti“ ties kuria nors viena lytimi.

Neapykantos kalba / Neapykantos kalba LGBTQIA+ asmenų atžvilgiu

Hate speech against LGBTQIA+

Vieši pasisakymai, kurie skatina ar pateisina neapykantą, diskriminaciją ar priešišumą tam tikros socialinės grupės (pvz., LGBTQIA+ asmenų) atžvilgiu. Tai gali būti politikos ar religinių lyderių išsakyti komentarai spaudoje ar internetinėje erdvėje, turintys tikslą įžeisti ir pažeminti kitą. Neapykantą kurstanti kalba, arba neapykantos kalba (angl. *hate speech*), – viešas skleidimas (žodžiu, raštu ar kita forma) informacijos (idėjų, nuomonių, žinomai neteisingų faktų), kuria tyčiojamasi, niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti, smurtauti, fiziškai susidoroti su žmonių grupe ar jai priklausančiu asmeniu dėl amžiaus, lyties, seksualinės orientacijos, neįgalumo, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimo ar pažiūrų.

Neapykantos kalbos pateisinimas taip pat laikytinas neapykantos nusikaltimu (ECRI General Policy Recommendation No. 15).

Neapykantos nusikaltimai LGBTQIA+ asmenų atžvilgiu

Hate crime against LGBTQIA+

Nusikaltimas, įskaitant nusikaltimus prieš privačius asmenis ar turtą, kai auka, objektas arba taikiny pasirinktas dėl tikrojo arba tariamo ryšio, priklausymo, paramos arba LGBTQIA+ bendruomenės narystės. Nusikaltimas, įvykdytas dėl homofobinių, bifobinių, transfobinių motyvų.

Nedvinaris

Non-binary

Terminas, vartojamas apibūdinti žmonių grupę, kurios lytinės tapatybės ir (ar) lyties vaidmuo neatitinka to, kas įprastai yra priskiriama dvinarėms (vyro ir moters) lytims. Nedvinariai – tai būdvardis, apibūdinantis asmenis, kurie savęs išskirtinai neidentifikuoja kaip vyro ar moters.

Galimos įvairios variacijos, kuomet asmens lytinė tapatybė ir (ar) lyties vaidmuo atitinka abiejų, tiek, vyro, tiek moters; yra kažkurioje spektro vietoje; netelpa į įprastas, dvinarės vyro ir moters kategorijas.

Dalis, bet ne visi, nedvinarių asmenų save identifikuoja kaip translyčius.

Nesitaikstantis, lyties vaidmens neatitinkantis (asmuo)

Gender non-conforming

Skėtinis terminas, apibūdinantis asmenis, kurių lyties raiška neatitinka tokios, kuri yra laikoma tipine jų lytinei tapatybei. Dažnai vartojama turint omenyje, kad žmogus savo lyties raiška ir suvokimu neatitinka kultūriškai įprastų vyro ir moters lyties normų ir su jomis nesitapatina.

Tiek cislyčiai, tiek translyčiai žmonės gali nesitaikyti prie lyties išraiškos stereotipų.

Netinkamas lyties tapatybės identifikavimas, lyties neatitinkanti kalba, lyties nepaisanti kalba

Misgendering

Kitam asmeniui netinkamos lyties tapatybės priskyrimas. Tai dažniausiai gali pasireikšti kalboje naudojant lyties neatitinkančius žodžius, netinkamus įvardžius, linksnius. Tai gali būti piktybinis veiksma, kuriuo siekiama atmesti translyčio žmogaus lytinę tapatybę arba nepiktybinis veiksma, kai translyčio žmogaus atžvilgiu vartojama lyties neatitinkanti kalba todėl, kad translytis žmogus nėra atsiskleidęs ir apie jo lytinę tapatybę nėra žinoma.

Netipinės lyties asmuo

Netipinės lyties asmuo *Genderqueer*

Terminas, apibūdinantis asmenį, kurio lytinis tapatumas nesuderinamas su dvinariu lyties suvokimu (t. y., asmuo, kuris visiškai neidentifikuoja savęs nei kaip vyras, nei kaip moteris). Asmenys, kurie save identifikuoja kaip netipinės lyties, gali naujai apibrėžti lytinę tapatybę arba apskritai atsisakyti apibrėžti save pagal lytį.

Pavyzdžiui, žmonės, kurie identifikuojasi esantys netipinės lyties, galvoja apie save kaip apie vyrą ir moterį (*dvilytis (bigender)*, panlytis (*pangender*), androginas (*androgynė*); neturintį lyties (*belytis (genderless, agender)*), neutralios lyties (*gender neutral, neutrois*); lanksčios lyties (*genderfluid*); arba įtvirtinantis trečiąją lytį.

Panlytis / visalytis

Pangender

Asmuo, kuris save identifikuoja su visu spektru lytinių tapatybių. Panlyčiai asmenys neasocijuoja savęs su vyru / moterimi, tačiau su visu spektru tapatybių.

Panseksualus

Pansexual

Asmuo, kurio seksualinis ir (ar) romantinis potraukis nėra priklausomas nuo socialinės lyties.

Pasislėpimas

Stealth

Įvairūs veiksmai, kurių tikslas – trans asmens tapatybės privatumo išlaikymas (pvz., mokyklos ar darbovietės keitimas).

Svarbu vengti neigiamos konotacijos. Kiekvienas trans žmogus turi teisę pasirinkti, kam atsiskleisti, ir pasirinkimas neatsiskleisti vieniems ar kitiems žmonėms nėra apgaulės išraiška.

Persirengimas

Cross dressing

Drabužių, aksesuarų ir (ar) makiažo konkrečioje kultūroje priskiriamų tam tikrai lyčiai dėvėjimas / naudojimas. Tai nebūtinai atspindi lyties tapatybę ar seksualinę orientaciją.

Poliamorija

-

Polyamory

Emociniai, romantiniai ir (ar) seksualiniai santykiai su daugiau nei vienu partneriu, sutikus visiems įtrauktiems asmenims.

Priekabiavimas

-

Harassment

Diskriminacijos ir smurto forma, kai nepageidaujamas elgesys yra susijęs su vienu iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų (įskaitant seksualinę orientaciją ir lytinį tapatumą) bei turi tikslą įžeisti asmens orumą, sukurti bauginančią, priešišką, žeminančią ar žeidžiančią aplinką. Priekabiavimo faktas gali būti tiek pavienis incidentas, tiek susidaryti iš keleto incidentų per tam tikrą laikotarpį. Priekabiavimas gali pasireikšti įvairiomis formomis, pavyzdžiui, grasinimais, bauginimais arba užgauliojimais, nepageidaujamomis pastabomis arba juokais apie asmens seksualinę orientaciją ar lytinį tapatumą.

Prisitaikymas pagal lytį

Passing

Siekis būti suvokiamu, atpažįstamu ir identifikuojamu kaip cislyčių asmeniu, remiantis lyties (iš)raiška, lyties vaidmenimi. Dar kitaip, neišsiskyrimas iš cislyčių asmenų. Prisitaikymas gali būti arba gali ir nebūti trans žmonių tikslas.

Queer

Queer

Skėtinis terminas, vartojamas žmonių tapatybei įvardyti, kvestionuojant heteronormatyvumą ir lyčių binariškumą. Dažniausiai terminas vartojamas nurodyti asmenims, kurių seksualinė orientacija ir (ar) lyties identitetas, ir (ar) raiška skiriasi nuo kultūriškai priimtų normos.

Terminas queer apima visus žmones, kurie nėra heteroseksualūs ir (ar) cislyčiai. Šis žodis, kurio originali reikšmė yra keistas ar neįprastas, istoriškai buvo vartojamas siekiant pamenkinti neheteroseksualius ir necislyčius asmenis. Nors kai kurie asmenys vis dar vartoja šį žodį menkinančiame kontekste, nemaža dalis LGBTQ+ bendruomenės narių atsiėmė šį žodį ir vartoja jį savo tapatybėms nusakyti.

Kita vertus, dalis LGBTQ+ bendruomenės narių vis dar laiko šį žodį menkinančiu, ypač, kai jis vartojamas žmonių, kurie nėra LGBTQ+.

Reprodukcinė sveikata

Reproductional health

Asmens galimybė gyventi atsakingą, pasitenkinimą teikiantį ir saugesnį lytinį gyvenimą, susilaukti palikuonių. Laisvė nuspręsti, ar **tai** daryti, kada ir kaip dažnai **tai** daryti, teisė gauti informaciją apie saugius, veiksmingus, prieinamus ir priimtinus vaisingumo reguliavimo būdus, atitinkamas sveikatos priežiūros paslaugas, teisė į saugų nėštumą ir gimdymą, teisė į saugų abortą.

- **Sąjungininkas**

Ally

Asmuo, kuris remia ir palaiko LGBTQIA+ žmones ir (arba) bendruomenes.

Seksizmas

Sexism

Diskriminacija ir neapykanta dėl žmonių lyties, ignoruojant kitas asmens savybes. Paprastai siejama su bet koku asmens išskyrimu ar vertinimu, remiantis vien jo lytimi. Seksizmas glaudžiai siejasi su stereotipais ir lyčių vaidmenimis bei apima nuostatą, jog viena lytis yra viršesnė, reikšmingesnė nei kita.

Seksualinė mažuma

Sexual minority

Asmenys, kurių seksualinis, romantinis ir emocinis potraukis ar seksualinės charakteristikos skiriasi nuo heteroseksualių asmenų. Seksualinėmis mažumomis laikomi gėjai, lesbietės, Bi+ ir aseksualūs asmenys.

Seksualinė orientacija

Sexual orientation

Tapatybės komponentas, apimantis asmens romantinį, emocinį ir (ar) seksualinį potraukį kitam asmeniui ir elgesį, ir (arba) socialinę atsakomybę, kuri gali atsirasti dėl šios traukos. Asmuo gali jausti potraukį vyriškos lyties asmenims, moteriškos lyties asmenims, abiejų anksčiau minėtų lyčių asmenims, nejausti potraukio išvis ar jausti potraukį asmenims, kurie yra netipinės lyties, androginiški, ar turi kitokią lytinę tapatybę. Asmuo gali identifikuoti save lesbiete, gėjumi, heteroseksuali, biseksuali, kvestionuojančiu ar queer, panseksuali, aseksuali žmogumi ir daugeliu kitų seksualinės orientacijos formų. Seksualinės orientacijos skalė svyruoja nuo išimtinio heteroseksualumo iki išimtinio homoseksualumo ir apima įvairias bi+ formas.

Seksualinis identitetas

Sexual identity

Savo seksualinės orientacijos pripažinimas, priėmimas ar savęs priskyrimas savstį atspindinčiai seksualinei orientacijai.

Seksualumas

Sexuality

Terminas, apimantis įvairius žmogaus seksualinio elgesio aspektus, įskaitant seksualines vertybes, poreikius, pasirinkimus ir pageidaujamus seksualinės išraiškos būdus, intymumą ir jausmus.

Seksualumo fluidiškumas, lankstumas

Sexual fluidity

Terminas, apibūdinantis potraukio, seksualinės tapatybės ar orientacijos pokyčius bėgant laikui. Seksualumo fluidiškumas yra dvikryptis. Tai reiškia, jog galimas kitimas ir potraukis tai pačiai biologinei / socialinei lyčiai gali didėti arba mažėti.

Socialinė lytis

Gender

Visuomenėje vyraujantys lūkesčiai, kultūrinės normos, įsitikinimai, pasireiškiantys elgesio, aprangos, išvaizdos, būdo bruožų ar pomėgių standartais, kurie priskiriami išskirtinai moterims arba vyrams; kitaip vadinami lyčių vaidmenų stereotipais.

Socialinių kategorijų sąveika

Intersectionality

Sąvoka skirta apibūdinti ir analizuoti ryšius tarp skirtingų mažumų, visuomenės grupių, taip pat sąveiką tarp skirtingų diskriminacijos rūšių (daugialypė diskriminacija). Dar kitaip, tai „sąryšinė diskriminacija“, kai du arba daugiau pagrindų sąveikauja taip, kad jų neįmanoma atsieti. Tam tikroms nepalankioje padėtyje esančių asmenų grupėms priskiriamos moterys susiduria su didesne rizika patirti nevienodą vertinimą dėl to, kad turi derinį ypatumų, galinčių lemti diskriminaciją, tad daugialypę diskriminaciją jos patiria kitaip arba skirtingu lygiu nei toms pačioms grupėms priklausantys vyrai (pvz., romų tautybės moterų sterilizavimas be jų sutikimo).

Sutarta nemonogamija

Consensual non-monogamy

Santykiai, kuriuose visi dalyvaujantys partneriai aiškiai supranta ir sutinka turėti kelis emocinius ir (ar) seksualinius partnerius tuo pačiu metu (t. y. poliamorija, svingas ir atviri santykiai).

Teisinis lyties pripažinimas

Gender recognition

Asmens vardo ir su lytimi susijusios informacijos oficialiuose asmens tapatybės dokumentuose bei atitinkamų oficialaus registro įrašų pakeitimo procesas, siekiant teisiškai pripažinti tikrąją asmens lytinę tapatybę. Valstybės gali nustatyti tam tikrus tinkamumo kriterijus ir sąlygas šiai procedūrai atlikti.

Translytė moteris, trans moteris

Transgender woman

Moteris, kuriai gimus buvo priskirta vyriška lytis.

Nevartotina: transmoteris (šiais atvejais „trans“ geriau vartoti kaip atskirą būdvardį, o ne priešdėlį. Terminai „transvyras“ ir „transmoteris“ turi atskiriantį poveikį, tarsi būtų sudaromas įspūdis, kad šie žmonės nėra tikri vyrai ir moterys.), MTF (*male-to-female*), transseksuali moteris (žr. Transsexual), laiko save moterimi, gimusi / buvusi vyru.

Šios ir panašios frazės yra vengtinos, nes sudaro įspūdjį, kad translyčių žmonių tapatybės yra tik pasirinkimai ar net apgaulė.

Translytis vyras, trans vyras

Transgender man

Vyras, kuriam gimus buvo priskirta moteriška lytis.

Nevartotina: transvyras (šiais atvejais „trans“ geriau vartoti kaip atskirą būdvardį, o ne priešdėlį. Terminai „transvyras“ ir „transmoteris“ turi atskiriantį poveikį, tarsi būtų sudaromas įspūdis, kad šie žmonės nėra tikri vyrai ir moterys.). FTM (*female –to-male*), transseksualus vyras (žr. Transsexual), laiko save vyru, gimęs / buvęs moterimi. Šios ir panašios frazės yra vengtinos, nes sudaro įspūdjį, kad translyčių žmonių tapatybės yra tik pasirinkimai ar net apgaulė.

Translytis, translytis asmuo

Transgender

Būdvardis, vartojamas apibūdinti visą žmonių grupę, kurios lytinės tapatybės ir (ar) lyties vaidmuo neatitinka to, kas paprastai būdinga jų lyčiai, priskirtai gimus.

Translytiškumui priešiškos nuostatos

Antitrans prejudice (transprejudice, transnegativity, transphobia)

Neigiamos nuostatos nukreiptos į asmenis, kurių lytinė tapatybė ir (arba) lyties išraiška neatitinka biologinės lyties priskirtos gimimo metu. Translytiškumui priešiškos nuostatos gali pasireikšti diskriminaciniu elgesiu, sąlygoti patyčias, priekabiavimą ir smurtą.

Ši sąvoka neapibūdina atvejų, kuomet translyčiai asmenys laikosi negatyvios pozicijos apie save dėl savo lytinio tapatumo, tam taikoma sąvoka – internalizuota transfobija.

Transseksualus, „iš moters į vyrą“, „iš vyro į moterį“

Transsexual, female-to-male, male-to-female

Medicininis terminas, apibrėžiantis asmenis, kurie jaučiasi esantys priešingos lyties, negu jų gimimo metu priskirta lytis, ir atlieka medicininės lytį patvirtinančias operacijas.

Šie terminai traktuojami pasenusiais, kilusiais iš medicinos sferų. Istoriskai šie terminai apibūdino translyčius žmones, kurių lytinė tapatybė atitinka vieną iš dvinarių (moters ar vyro) tapatybių, kuriems yra atliktos lytį patvirtinančios operacijos. Šie terminai yra netikslūs ir medikalizuojantys trans žmones, kadangi ne visi translyčiai žmonės nusprendžia atlikti šias operacijas, o buvimas translyčiu apima ne tik medicininius, bet ir socialinius, psichologinius bei teisinius aspektus.

Rekomenduojama kiek įmanoma atsisakyti šių terminų ir medicinos, ir kituose kontekstuose. Kol kas terminas *transseksualumas* vis dar yra vartojamas diagnostikoje, tačiau kreipiantis į pacientus siūlytume jo nevartoti.

Transvestitas

Transvestite

Terminas įprastai buvo vartojamas apibūdinti persirengėlį, kuris kartais rengiasi tradiciškai kitai lyčiai būdingais drabužiais. Terminas **nevertotinas** dėl žeminančios konotacijos.

Tai yra itin pasenęs terminas, laikui bėgant įgijęs neigiamą konotaciją, ir todėl nevertotinas.

Transvestizmo sąvoką apibrėžė Magnus Hirschfeld (vokiečių gydytojas ir seksologas), siekdamas apibūdinti žmones, kurių lyties raiška neatitinka jų lytinės tapatybės. Galima interpretuoti, kad jis šią sąvoką vartojo apibūdinti trans žmones, atliekančius socialinę tranziciją.

Tranzicija

Transition

Procesas, apimantis įvairius veiksmus, kuriais siekiama, kad žmogaus kūnas ir (ar) lyties raiška labiau atitiktų šio žmogaus lytinę tapatybę. Tranzicijos trukmė, apimtis ir sudėtingumas yra skirtingi kiekvieno asmens atveju. Kai kuriems tai apima lyties tapatybės ir lyties raiškos paieškas ir (ar) pokyčius. Trans žmonės gali pereiti socialinę tranziciją (pvz., lyties išraiškos, lyties vaidmens, vardo, įvardžio / kreipinio pokyčius), teisinę tranziciją (pvz., duomenų atnaujinimas asmens dokumentuose) ir (arba) medicininę tranziciją (pvz., hormonų terapiją, chirurginę operaciją ir (ar) kitas intervencijas).

Užtvėrimas

Gatekeeping

Skirtinguose kontekstuose ši sąvoka įgyja skirtingas reikšmes. Psichologų ir kitų psichikos sveikatos specialistų pozicija vertinant trans asmens tinkamumą ir pasirengimą hormonų terapijai ar operacijai pagal sveikatos priežiūros standartus, išdėstyti Pasaulio profesinės translyčių sveikatos asociacijos.

LGBTQIA+ bendruomenės atžvilgiu, *gatekeeping* gali reikšti tam tikrų žmonių atbėjimą nuo priklausymo bendruomenei. Tranzicijos atžvilgiu, *gatekeeping* apima įvairius reikalavimus ir biurokratinės procedūras, kurias trans žmonės turi praesti norėdami gauti lytį patvirtinančias procedūras. Ypač trans žmonių atžvilgiu, užtvėrimas yra neigiamas reiškinys. Siektina psichikos sveikatos specialistų rolė tranzicijoje – suteikti pagalbą ir informaciją tranziciją atliekančiam žmogui.

Vaidmeninis persirenginėtojas

Drag

Vaidmeninis persirengimas drabužiais, kurie įprastai asocijuojami su kita, nei besirengiančiojo lytis. Pavyzdžiui, vyrai, įkūnijantys šaržuotą moteriškos lyties personažą yra vadinami „drag karalienėmis“ (angl. *drag queens*), o moterys, įkūnijančios vyriškos lyties personažą, – „drag karaliais“ (angl. *drag kings*).

Vaidmeninis persirenginėjimas gali būti politinis komentaras lyties klausimu, parodija, pramoga ar meninės išraiškos būdas. Vaidmeninis persirenginėjimas gali būti praktikuojamas bet kokios seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės žmogaus.

Literatūros sąrašas:

Amerikos psichologų asociacija, APA Psichologinės pagalbos su seksualinių mažumų asmenimis darbo grupė. (2021). Psichologinės pagalbos gairės dirbantiems su seksualinėms mažumoms priklausančiais asmenimis. Prieiga internete www.apa.org/about/policy/psychological-practice-sexual-minority-persons.pdf.

Asociacija In corpore (2022). Žodynas. Prieiga internete <https://isgirsti.lt/aplinkai/zodynas/>.

Asociacija LGL (2013). Žodynelis. Prieiga internete <https://www.lgl.lt/zmogaus-teises/naudinga-zinoti/zodynelis/>.

Ivairovės ir edukacijos namai (2020). Lytiškumo žodynelis. Prieiga internete <https://www.ivairovesnamai.lt/lytiskumo-zodynelis>.

Nacionalinis LGBT sveikatos edukacijos centras (2016). LGBT terminų žodynelis sveikatos priežiūros specialistams. Prieiga internete https://www.moqc.org/wp-content/uploads/2017/10/Glossary_March2016.pdf.

Tamulionytė, E., Žilvinskas, A. (2019). Translyčių asmenų padėtis Lietuvoje: Nacionalinė apžvalga. Prieiga internete https://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2019/06/translyciu-asmenu-padetis-lietuvoje_nacionaline-apzvalga.pdf.

LIEUVOS PSICHOLOGŲ SĄJUNGOS
LGBTQIA+
PSICHOLOGIJOS GRUPE